

СОНИРХЛЫН БҮЛЭГ УЛС ТӨРИЙН БОДЛОГЫН СУБЪЕКТ БОЛОХ НЬ**Г.Цэнд-Аюуш**МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны Салбар,
Улс төр судлалын тэнхимийн зөвлөх дэд профессор**Н.Ариунаа**МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны Салбар,
Улс төр судлалын тэнхимийн докторант

Түлхүүр үг: Бүлэг, сонирхлын бүлэг, сонирхлын артикуляци болон агрегаци, зан байдал, харилцан үйлчлэл

Товч агуулга: Аж үйлдвэр хөгжсөн орнуудад аль XIX зууны дунд үеэс л ажилчид, хүн амын янз бүрийн давхрааныхан эрх ашиг, сонирхлоо илэрхийлж, бас хамгаалуулах зорилгоор эвлэлдэн нэгдэж нийтийн сайн сайханы төлөө засгийн газарт янз бүрийн нөлөөллийн арга механизмыг ашиглаж ирсэн түүхтэй. Ардчиллын нөхцөлд төр засгийн институтци, эрх баригчдын бодлого шийдвэр, үйл ажиллагаанд хяналт тавих, хариуцлага тооцох механизмд иргэнийн нийгмийн оролцооны ач холбогдол улам бүр өссөөр байна. Чухам яагаад хувь хүн, хүмүүсийн нэгдсэн бүлгүүд нийгэмд хуримтлагдаад буй асуудлыг шийдвэрлэхэд оролцох хэрэгцээ шаардлага үүсэв? гэсэн асуултад А.Бентлийн “ сонирхлын бүлгийн” онол хариу өгсөн болно.

Онолын үндэслэл, арга зүй: Сонирхлын бүлгийн онол, социологи, бихеворист арга зүйн хандлага

Сонирхлын бүлгийн онолыг АНУ-ын улс төр судлаач А.Бентли / 1870-1957/ “засаглалын үйл явц, нийгмийн шахалтыг судлах нь” хэмээх 1908 онд бичсэн бүтээлдээ дэвшүүлсэн байдаг. Анхандаа Бентлийн сонирхлын бүлгийн онолыг түүхийн болон институционал чиглэлийг баримтлагчид төдийлөн ойшоож үздэггүй байсан хэдий ч хожмоо улс төрийн амьдралын бүтцэд жинхэнээр оролцон тоглогчдын үйл байдал, байр суурийг эмпирик аргаар судлан шинжлэх хэрэгцээ, шаардлагын улмаас энэхүү онолын хандлага АНУ-ын төрийн удирдлагын үйл явцын бихевиорист-социологийн судалгаанд хүч түрэн орж ирсэн юм. Ер нь “сонирхлын бүлэг” хэмээх ойлголт улс төрийн институцийг шүтсэн

институционал хандлагын хязгаарлагдмал талыг даван туулах, улс төрийн үйл явцад бодитойгоор оролцон тоглогчдын харилцан үйлчлэлийг шинжлэх зорилгоор улс төрийн шинжлэх ухааны эргэлтэд орж ирсэн байна.

Нийгмийн хэсэг бүлгүүд улс төрийн хөгжингүй системийн чухал бүрдэл хэсэг байж, улс төрийн үйл явцыг эхлүүлэгч, бас тодорхойлогч шинжтэй хүч болдог. Тэдгээр нь өөр өөрийн зүсэн бүрийн хэрэгцээ, ашиг сонирхолтой байхын зэрэгцээ түүнийгээ илэрхийлэн таниулах, хамгаалж хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа зохион байгуулдаг юм. Гэхдээ улс төрийн систем бүрт нийгмийн янз бүрийн бүлгүүд, иргэд өөрсдийн хэрэгцээ, шаардлагыг төр засагт хүргэх тодорхой механизмуудтай байна. Угтаа ашиг сонирхол гагцхүү тэдгээрийг илэрхийлэх тэр үеэс л улс төрийн шинж чанартай болсон гэдэг нь тодорхой. Ийнхүү ашиг сонирхол, хэрэгцээ шаардлагаа дэвшүүлж хамгаалах тэр үйл явцыг улс төрийн шинжлэх ухаанд ашиг сонирхлын артикуляци буюу сонирхлоо илэрхийлэх хэмээн томъёолдог. Тиймээс хүмүүсийг хөдөлгөөнд оруулдаг нэг чухал хүчин зүйл нь яах аргагүй хэрэгцээ, ашиг сонирхол болно. Төрийн удирдлагын процесс хүмүүсийн үйл ажиллагаагаар хэрэгждэг бөгөөд энэ үйл ажиллагаа бол хамтын зохион байгуулалт бүхий ухамсартай үйл ажиллагаа байдаг хэмээн тэд үзсэн байдаг. Хүмүүсийн үйл ажиллагаа хэзээ ч салангид индивидуал байдлаар хэрэгждэггүй, харин сонирхлоороо нэгдэж нийлсэн эсвэл заагран ялгарсан бүлгүүдийн үйл байдал, үйл ажиллагааны шинж чанараар дамжин хэрэгждэг. Сонирхлыг танин мэдэхгүйгээр нийгмийг танин мэдэж чадахгүй. Аль ч нийгэм түүнийг бүрдүүлж буй маш олон янзын нийгмийн бүлгүүдийн нийлбэр цогц мөн хэмээн А.Бентли үзэж байв. Учир юун гэвэл цаана нь хувь хүний, бүлгийн, анги давхрааны бүр цаашлаад макро бүлэг болох үндэстний эрх ашиг, хэрэгцээ, сонирхол байдаг болохыг онцолсон байдаг. Эрх ашгаа хамгаална гэдэг бол дээр дурдсан бүх бүлэгт хамаатай зүйл мөн. Сонирхлоороо нийлж нэгдсэн, басхүү ялгарч зааглагдсан хоёроос дээш хүмүүсийн олонг бүлэг хэмээн үзсэн байна. Иргэдийн сонирхол бол маш олон янз: аж ахуйн, улс төрийн, шашны, нутаг усны, нас, хүйсний, мэргэшлийн гэх мэт олныг дурдаж болно. Үүнээс бид бүхэн иргэдийн улс төрийн сонирхлыг голлох бөгөөд сонирхлоороо нэгдэн үйл ажиллагаа явуулж буй бүлгүүдийн үйл байдлыг судална хэмээн үзжээ.

Сонирхол, бүлэг, үйл ажиллагаа гурав бол өөр хоорондоо холбоотой төрөл ойлголтууд юм. Марксизм нийгмийг формацийн онолын үүднээс ангиудад, тэдгээрийн эвлэршгүй зөрчил тэмцэлд судлаж үзсэн бол А.Бентли нийгмийг

сонирхлоороо нэгдэж нийлсэн, заагран ялгарсан олон янзын үйл байдал бүхий бүлгүүдийн харилцаа холбооны хөгжлийн үйл явцаар тайлбарлахыг эрмэлзсэн байдаг. Ардчилалын нөхцөлд нэг хүн хэдэн ч бүлгийн гишүүн байж болно хэмээн хэмээн тэрбээр үзсэн юм.

Хувь хүний сонирхол бүлгийн сонирхолтой нийлж, нэгдэж байх ёстой хэмээн үзсэн байна. Бас давцаж байх ч албагүй. Энэ нь плюрализмыг хүлээн зөвшөөрч байгаа явдал бөгөөд энэ нь хувь хүний итгэл үнэмшил, үзэл санаа, түүний үйл байдал, бүлгийн үйл ажиллагааны үйл байдлыг тодорхойлоход ач холбогдолтой байдаг нь тодорхой. Ийм учир хувь хүн, бүлгийн үйл ажиллагаа бол нягт харилцан хамааралтай үзэгдэл мөн. Америкийн улс төрийн үйл явцад шахалтын бүлгийн зорилго, чиг хандлага бүлгийн гишүүдийн үйл байдалд тусгалаа олсон байдаг төдийгүй хошуучлагчдын аман илтгэл, хөтөлбөр, илгээлт мэдэгдлүүдэд туссан байдгийг эмпирик ажиглалтаар төвөггүй олж харна. А.Бентлийн үзлээр төрийн удирдлагын бүх үзэгдэл бие биедээ нөлөөлж байгаа, зарим тохиолдолд дарамт шахалт үзүүлж байгаа бүлгүүдийн үйл ажиллагааны үр дүн мөн хэмээсэн байдаг. Ийм учир сонирхлын бүлгүүдийн үйл ажиллагаа тэдгээрийн өөр хоорондын харилцан үйлчлэл байнгын хувьсамтгай шинж чанартай болохыг тодорхойлжээ.

Харин төр улс тогтворжсон, ардчилал боловсронгуй хөгжсөн тохиолдолд бүлгүүдийн үйл байдалд харьцангуй тогтвортой тэнцвэрийн байдал бүрэлддэг байна. Учир нь төрийн бодлого бүх үндэстний эрх ашгийг гол болгосон үйл ажиллагааг хэвшүүлж явуулбал олон нийтийн хүч эрмэлзлийг өөртөө шингээсэн, итгэл даасан үйл ажиллагаа болдог хэмээн үзсэн юм. Эндээс Засгийн газарт сонирхлын янз бүрийн бүлгээс шахалт, дарамт үзүүлэх байдал хязгаарлагдаж хумигддаг хэмээн тодорхойлжээ. Ийм нөхцөл байдал авторитар нийгмийн тогтолцоонд хүчтэй илэрдэг бөгөөд эрх барьж буй нам, суртал ухуулга, зохион байгуулалтын олон хэрэгслийг ашиглан засгийн газарт шахалт үзүүлэх сувгийг хааж чаддаг байна.

Ардчилалын нөхцөл байдалд энэ байдлыг багасгах, хумих боломжтой бөгөөд энэ бол тухайн үндэстний итгэл үнэмшил сайн сайхны баталгаа болсон чинээлэг хангалуун амьдралтай холбоотой хэмээн тайлбарласан байна. Тухайлбал, америкчуудын дунд, чинээлэг давхрааныхан /хүн амын 70 орчим хувийг эзлэх болсон-Г.Ц / аль нам, ямар нэр дэвшигч засгийн эрхэнд гарахад онцын ач холбогдол өгдөг гэхээсээ хавьгүй Америк дахь ардчилал, улс төрийн тогтвортой байдлыг илүүд үздэг байна.

А.Бентли төрийн удирдлагын үйл явцад хүчтэй нь сул бүлгүүдийг өөртөө захируулах тал ажиглагддаг болохыг тэмдэглэсэн байдаг. Ийм учир бүлгүүдийн үйл ажиллагааг зохицуулах, тэнцвэржүүлэх шаардлага гарч ирдэг бөгөөд төрийн удирдлага түүнд зохицох ёстой хэмээн үзжээ. Нийгмийн зөвшилцлийг хангахын тулд ардчилсан нийгэмд зуучлалын бүлгүүд, парламент, засгийн газар, агентлагын дэргэд бүлгүүдийн төлөөлөл ажиллах ёстой гэж үзсэн байна. Тиймээс ерөнхийлөгч, парламент, сонирхлын бүлгүүдийн сонирхлыг нь илэрхийлэгч “албан ёсны төлөөлөл” болдог байна. Эндээс Бентлийн онолоор төрийн удирдлагын шинжилгээ бүлгүүдийн харилцан үйлчлэлийн үр дүнг тусгасан эмпирик судалгаанд тулгуурлах ёстой болж байна. Бүлгүүдийн харилцан үйл ажиллагааны харилцан үйлчлэлд тасалдал, зөрчил гарвал дээр дурдсан албан ёсны институтын үйл ажиллагаанд зөрчил өөрчлөлт гардаг байна.

Улс төр нь тогтвортой, хууль хэвшсэн, иргэд нь чинээлэг амьдарч буй ардчилал өндөр хөгжсөн орнуудад энэ маягийн өөрчлөлт гарах магадлал бага байдаг байна. Сонирхлын энэ олон янз байдал оршиж байгаа нь нийгэмд ардчилал, олон ургалч байдал оршиж буйн бодит илрэл хэмээн тэд үзжээ. Улс төрийн дэглэмийн ялгааг бүлгүүдийн үйл ажиллагааны хэв маягтай холбон үзсэн байдаг. Жишээ нь, деспот /дарангуйлалын-Г.Ц/ ба ардчилсан дэглэмийн ялгаатай байдал түүнийхээр сонирхлын төлөөллийн аргын ялгаатай байдлын тусгал болсон хэрэг¹ юм. А.Бентли ажиглалтанд хамгийн түрүүн өртдөг төрийн удирдлагын үндсэн институтууд болох шийдвэр гаргаж, албадлага хэрэглэдэг хууль тогтоох, шүүх, гүйцэтгэх буюу захиргааны байгууллагуудын эмпирик судалгаанд анхаарлаа хандуулахын ач холбогдлыг тэмдэглэж байв. Мөн улс төрийн намууд, зохион байгуулалттай бусад шахалтын бүлгүүд энэ судалгаанд хамаарагдах ёстой гэж үзсэн юм. Төрийн удирдлага бол институтуудын цуглуулга төдий бус, нарийн нийлмэл үйл явц учраас түүнд нөлөөлөх бүлгүүдийн үйл ажиллагаа, нөхцөл байдлыг судлахыг уриалж байв. А.Бентли үзэхдээ, олонх тохиолдолд бүлгүүдийн зөрчил, мөргөлдөөн ажиглалт хийж буй албан ёсны удирдлагын түвшинд шийдэгдэггүй, харин олон тооны бүлэг, дэд бүлгүүдийн хоорондын өрсөлдөөн, дасан зохицол, зохицуулагдах далдуур үйл явцад шийдвэрлэгддэг хэмээжээ². Өөрчлөгдөн буй нөхцөл байдлын улмаас бүлгүүдийн үйл байдалд өөрчлөлт гарч зарим тохиолдолд бүлгүүдийн хоорондын зөрчил, мөргөлдөөн энхийн замаар шийдэгдэж эвлэрэл, тэнцвэрийн байдал тогтдог. Өөр тохиолдолд

¹ Bentley A. The Process of Government: A Study of Social Pressures. Cambridge, 1967, p. 269, 293

² Ibid., p. 209-211

“албан ёсны бүлгүүд” /сонирхлын төлөөлөл болсон-Г.Ц / болох хууль тогтоох, гүйцэтгэх, засаг захиргааны болон шүүх-хууль, эрхийн институтууд, мөн тэрчлэн арми, цагдаа хангалттай хүчтэй байх юм бол мөргөлдөөнд оролцогч хэсэг бусад бүлгүүдийн үйл ажиллагааг зохицуулж, харьцангуй тогтвортой тэнцвэрийн байдлыг тогтоож чаддаг байна. Төрийн удирдлагын тогтвортой чанарын нөхцөлдүүдэг “албан ёсны бүлгүүд” болох засгийн газрын тогтвортой чанар бүлэг хоорондын мөргөлдөөнийг шүүгчийн байрнаас шийдвэрлэх эвлэрлийн боломжтой арга, хувилбарыг сүвэгчлэх чадвараас энэ тэргүүнд шалтгаалах ёстой ажээ.

Тэрбээр нийгэм-эдийн засгийн хүчин зүйлс төр улсын болон улс төрийн хөгжлийн гол эх сурвалж болохыг онцлоод үзэл суртлын хувьд байр сууриа бүлгийн хэрэгцээ, зорилготой холбон тайлбарлаж байв.

А.Бентлийн “сонирхлын бүлгийн” онол америкийн төдийгүй өрнөдийн бихевиорист улс төр судлалын чиглэлийн цаашдын хөгжилд хүчтэй нөлөө үзүүлсээр ирсэн бөгөөд шахалтын бүлгүүд, улс төрийн нам, улс төрийн хошуучлал ба олон нийтийн санаа бодлын үйл байдлын эмпирик судалгаанд тулгуурлан улс төрийн засаглалын үйл явц, төрийн удирдлагад хандах хандлагын онолын чухал эх сурвалж байсаар ирсэн юм. Сонирхлын бүлгүүд улс төрийн системийн тулгуур хөдөлгөгч хүчний үүрэг гүйцэтгээд зогсохгүй, хувь хүн,бүлгүүдийг төрийн засаглалтай холбогч гүүр болдог юм. Сонирхлын бүлгүүдийн үйл ажиллагаа улс төрийн амьдралд хоёр талын ач холбогдолтой. Нэг талаас, иргэдийн төрөөс бус байдлын хэмжээ хязгаарыг нэмэгдүүлэх, нөгөө талаас, эрх мэдлийг хувиарлах олон төв бүрэлдэх нөхцлийг бүрдүүлдэг байна. Сонирхлын бүлэг үүсэх, үйл ажиллагааны чадамж зэрэг нь тухайн улс төрийн дэглэмийн шинж чанар, үндэстний зан чанарын онцлог, шүтлэг бишрэл, иргэний нийгмийн хөгжлийн хүрсэн төвшин зэрэг олон зүйлээс шалтгаалдаг байна. Сонирхлын бүлгүүд нийгмийн янз бүрийн давхрааны хэсэг бүлгийн сонирхлыг төдийгүй бас нийт улс үндэстний эрх ашиг, сонирхлыг хамгаална. Жишээ нь: шударга бус хууль батлахын эсрэг зорилгод нэгдэх бүлэг үүсгэхэд иргэн Та нэгдэхэд бэлэн үү? гэсэн санал асуулгын судалгаанд оролцогсодын АНУ-д хүн амын 56%, Англид 34%, Германд13%, Италид 7% бэлэн гэсэн хариултыг өгсөн байх юм. АНУ-д гэхэд л 11000 гаруй янз бүрийн үйл ажиллагаа /хэрэглэгчдийн эрх ашиг, байгаль орчныг, ан амьтан хамгаалах г.м/ явуулдаг сонирхлын бүлгүүд байдаг байна. Тэдгээр бүлэгт хэн ч нэгдэх боломжтой.

Сонирхлын бүлгүүдийн зорилго тавьсан зорилгоо хэрэгжүүлэхэд гол түлхээс болдог. Жишээ нь: үр хөндөлтийн эсрэг тэмцэж буй бүлгүүд Бүгд найрамдах намаас нэр дэвшигч шилж сонгож гаргахад шууд нөлөөлсөн байна. Мөн засгийн газар тодорхой бодлого боловсруулж хэрэгжүүлэх зорилгоор сонирхлын бүлгийн тусламж дэмжлэг хүсэх тохиолдол олонтаа гардаг байна. Хиллари Клинтоны удирдсан комисс АНУ-ын эрүүл мэндийн хангамжийн системд хийх шинэтгэлийн ажил эмч нарын дэмжлэг орхигдсоноос болж бүтэлгүй болсон байх жишээтэй.

Краткий обзор: А.Бентли вывел фундаментальное понятие в теории в американской политологии: “деятельность людей определяется их интересами”. Главными критериями группового интереса являются не устная риторика, не программные заявления, а деятельность группы, поведение ее членов. Политику он рассматривает как постоянное взаимодействие /столкновение, сближение, давление/ различных групп между собой, а также их стремление повлиять на правительство.

Ашигласан ном, материал

International Encyclopedia of Political Science VOL 4, IPSA, UK: SAGE Publications, Inc. 2011.

Bentley A. The Process of Government: A Study of Social Pressures. Cambridge, 1967.

Г.Цэнд-Аюуш. Өрнийн улс төрийн сэтгэлгээний түүхэн тойм./дэд дэвтэр/ УБ., 2016.